

SZAKOLCZAI ÁTTILA

FELEDENDŐ EMLÉK

Kisfogház Emlékhely. 2001. november 4. Szerk. Rédey Sarolta Dóra. [Hely és kiadó nélkül.]

2002 tavaszán, még a választások előtt, szomorú kis kötetecske jelent meg *Kisfogház Emlékhely* címmel. Szomorú, mert ismét politikai eszközzé alacsonyodott a cél: a főhajtás a magyar forradalom és szabadságharc áldozatai előtt. Szomorú, mert a vékonyka füzet egyszerre tanúsodik a negyvenötödik évforduló kínálta alkalom, a társadalmi igény felismeréséről – és a feladat végrehajtására való képtelenségről. Formáját, nyelvét és tartalmát tekintve a kötet egyformán hevenyészett és igénytelen, a mártírokat megillető tiszteleten túl nem egy esetben a minden embernek kijáró tisztelettel is adós marad; az örökkévalóság célba vétele helyett sokkal inkább a határidő szorítását érezni rajta. Végig gondolatlan, kimunkálatlan. Szakszerűtlen.

A nemes szándék mellől hiányzott a munka, ahogy a fényes ofset papír és a címlap aranybetűi is a lapok összefűzéséért és kemény borítóért kiáltanak. Fónay Jenőé volt az emlékhely felállításának – és feltehetően e kötet megjelentetésének – ötlete (névvel ellátott öt szövege a füzetnek mintegy a negyedét teszi ki), de az ő 1956 iránti elkötelezettsége mellől hiányoznak azok, akik a jó értelemben vett megszállottságon túl kellő szakértelemmel is rendelkeznek. Szakértelemmel ahhoz, hogy a szövegekből könyv, a nemes gondolatokból magyar mondatok formálódjanak. Ahhoz, hogy a mártírok közé ne furakodhassanak be méltán elítélt bűnösök. Mert hiszen olyan gonosz hatalom nincs – még kommunista sem –, amely csak jókat és ártatlanokat tudna elítélni, de egyetlen bűnhődésre érdemest sem. Hiányzik az a minimális, minden embert, nem csak a nemzeti emlékezetbe beemelni kívánt hősöket, mártírokat megillető tisztelet, amivel legalább olyan mértékben odafigyelünk a másokra, hogy a nevét megjegyezzük, és hibátlanul le tudjuk írni. Különösen márványba – vagy könyvbe. Még ha olyan ritka neve van is, mint Weintráger Lászlónak, akit a mosonmagyaróvári népiéletben való részvétel vádjával ítélték halálra, és kivégeztek (a könyvben Weintrágy László, 54. o.), de olyan gyakoribb nevű ember esetében még inkább, mint Katona József, aki a könyvben, két esetben is, Kartona Józsefként szerepel (55. és 73. o.). Akkor pedig különösen, ha az illető nemcsak a veteránok és a szakma művelői, hanem a szélesebb közönség előtt is ismert, mint a Mindszenty bíborost Budapestre kísérő Pálinkás Pallavicini Antal (a 69. oldalon Pallavichinyi) vagy Nagy Imre kormányának a vizsgálati fogságban meghalt tagja, Losonczy Géza (az 53. oldalon Losonczy). Utóbbiakról könyv is olvasható, Pálinkásról Tyekvicska Árpád írása (*A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban*. Budapest, 1994, Századvég – 1956-os Intézet), Losonczyról pedig Kövér György részletes monográfiája (*Losonczy Géza 1917–1957. Felelős szerk. E. Bártfai László*. Budapest, 1998, 1956-os Intézet). Szigethy Attila neve is túlon túl ismert ahhoz (a Nemzeti Parasztpárt vezető-

ségének tagja, 1947-től a párt országgyűlési képviselője, a forradalom idején a legnagyobb vidéki szervezet, a Dunántúli Nemzeti Tanács elnöke volt, csak a legfontosabb tisztségeket említve), hogy ebben az emlékkönyvben egyszer se tudják helyesen leírni (az 51. oldalon Szigethi, a 81. oldalon Szigeti). Az 6 esetében arra sem lett volna szükség, hogy belelapozzának egy 1956 történetét tárgyaló fontosabb könyvbe, esetleg tankönyvbe (például Salamon Konrad: *Történelem a középiskolák számára*. Budapest, 1993, Nemzeti Tankönyvkiadó, 219. és 224. o.), elég lett volna végigmenni Győr egyik főutcáján, amely az 6 nevét viseli.

Előfordul, hogy a kivégzett neve szinte az azonosíthatatlanságig eltorzul, mint a könyvben Gesskó néven szereplő Geczko Istváné, akit 1957. május 6-án (és nem 7-én, vö. 50. o.) végeztek ki a november 4-e utáni talán legnagyobb szabotázsakció egyik végrehajtójaként. (Geczko és társai 1956. december 8-án felrobbantották a Pásztó és Szurdokpiúspöki közötti vasúti hidat, részben az aznap Salgótarjánban elkövetett mézszárlás elleni tiltakozásképpen, részben azért, hogy így akadályozzák meg a magyar fiatalok Szovjetunióba hurcolását.)

Amennyiben a könyv szerkesztője rendelkezik annyi szaktudásra épülő bátorsággal, hogy ki tudja és ki meri igazítani a visszaemlékezők ennyi év távolából természetesen hibázó emlékezetét, elkerülhető lett volna számos tévedés. A halálraítéltek és kivégzettek névsorában még helyesen szerepel, hogy Batonai Istvánt (akit fegyverrejtegetés vádjával statáriális eljárásban ítélték halálra) 1957. február 5-én kivégezték. Kovács Sándor – feltehetőleg összekeverve a személyesen átélt találkozásokat a másoktól hallottakkal – úgy emlékezik a kötet 64. oldalán, hogy Batonai Istvánt vele egy időben őrizték a Kisfogházban, és 1958. március 6-án végezték ki.

Koroly T. György visszaemlékezése szerint Mazalin György Dorogon volt a helyi forradalom egyik vezetője (87. o.). A kötet alig néhány oldallal Korolyé előtt közli Mazalin visszaemlékezését: „Tatabányán vettem részt a forradalomban, a Komárom megyei Forradalmi Bizottság tagjaként” (81. o.). Koroly visszaemlékezése a történész számára pontos, tévedése csak emeli szövegének hitelét: Mazalin egy Budapesttől északra lévő bányászváros forradalmában vett részt. Negyven év után az emlékezet megfakulhat annyira, hogy Tatabánya nevét egy másik városéval helyettesíti, miközben nem lehetetlen az sem, hogy Mazalin Tatabányán kívül nemcsak Győrött járt a forradalom idején, hanem a november 4-e után ugyancsak elszántan sztrájkoló Dorogon is. Mazalin is jól emlékezett arra, hogy a vele egy zárkában raboskodó Török István Sárváron lakott (81. o.), de éppen a lényeg sikkad el, Török ugyanis a forradalom idején Győrben, a vagongyárban dolgozott, így noha október–novemberben két alkalommal is hazalátogatott Sárvárra, mégsem az ottani, csekélyebb súlyú és jelentőségű eseményekben, hanem a győri forradalomban vett részt mint a forradalom megyei rendőrkapitányának helyettese, amiért is az Egyesült Államokból 1957 őszén (!) történt hazatérését követően halálos ítélettel gyógyította honvágyát a kádári hatalom.

Kunszabó Zoltánt a 60. oldal leírása szerint 1960-ban első és másodfokon is halálra ítélték, de megmenekült a kötéltől, mert ítéletét kegyelemből életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták. Kunszabó visszaemlékezése szerint (203. o.) első fokon még „csak” húsz év börtönbüntetést kapott azért, mert 1962-ben (!) megszökött katonai alakulatától, és megpróbált a határon át Jugoszláviába szökni, vagyis a táblázatban közölt négy adatból kettő is hibás.

Persze egy kötet elkészítése, szerkesztése során ennél nehezebb feladatokkal is szembe-sülni kell. Mazalin György már többször említett visszaemlékezésében azt állítja, hogy egyik zárkatársának Dali volt a neve (81. o.), jóllehet ilyen nevű személy nem volt a halálraítéltek között. Vagy a visszaemlékezőt hagyta cserben a memóriája, vagy a kötet összeállítói olvasták rosszul a szövegét. Elképzelhető, hogy Mazalin Bali Sándorra gondolt. Balit nem ítélték ugyan halálra, de Mazalin róla mint a Nagy-budapesti Központi Munkástanács vezetőjéről hallhatott

annyit a börtönben, hogy rá is mint a Kisfogház lakójára emlékezett. De az is elképzelhető, hogy az első fokon 1958. július 23-án halálra ítelt Vajdahunyad utcai fegyveresre, Kóte Sörös József-re gondolt, neki ugyanis „Holi” volt a beceneve. Egyébként Wittner Mária és társai perébe is belegabalyodott a szerkesztő, aki Nagy Józseffé keresztelte át a negyedrendűként halálra ítelt, majd kivégezt Tóth Józsefet (84. o.). Az ugyanis nem valószínű, hogy a kivégezt társai emlékének méltó megőrzéséért annyit fáradó Wittner Máriától eredi volna a tévedés, akinek záró mondatát – „Míg élek, emléküket őrizni fogom megbocsáthatatlanul” – nagyon szomorúan ellenpontozza ez a hiba. 1956 után négy Nagy Józsefet is kivégeztek ugyan, de egyiküket sem az ő perükben.

De az, hogy elmaradt a visszaemlékezők fakuló emlékezetének kiigazítása, a kötetnek csak az egyik súlyos hibája. A munka 47–60. oldalán a kivégzés időrendje szerint sorakoznak az 1956 után halálra ítélték. A névsor szerint a megtorlás első áldozata Szívós Mihály volt, akit miután statáriális eljárásban halálra ítélték, 1956. november 12-én végeztek ki. Elegendő fellapozni a középiskolák negyedik osztálya számára írott tankönyveket (például Salamon Konrád már idézett munkájának 223. oldalát), hogy nyilvánvalóvá váljék: a statáriumról kiadott elnöki tanácsi rendelet 1956. december 11-én jelent meg, így e nap előtt nem lehetett – egy akkor még nem létező eljárási módban – sem halálos, sem másfajta ítéletet hozni. Születtek ugyan a „rendes” eljárási szabályok félretételét lehetővé tevő rendeletek már korábban is (például az 1956. november 12-én kihirdetett 22/1956. számú törvényerejű rendelet „egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről”), ezek alapján azonban a megtorlásra, illetve a kádári restaurációra irányuló eddigi kutatások szerint nem-hogy halálos, de egyáltalán semmilyen ítéletet nem hoztak. Másfelől november 12-én már nemigen folytak harcok az országban, így nehezen képzelhető el, hogy Szívós Mihályt fegyverrel a kezében fogták volna el, és a helyszínen kivégezték volna.

Szívós Mihály eseténél is érdekesebb a névsor második tagjáié, Koller Istváné, akit a kötet szerint 1956. november 13-án végeztek ki, miután (Szívóshoz hasonlóan statáriális eljárásban) halálra ítélték. Koller Istvánról sehol nem történt ez ideig említés az ötvenhatos irodalomban (mint ahogy Szívós Mihályról sem). Köztudomású viszont, és az elmúlt hónapokban különösen nagy publicitást kapott, hogy Tóth Ilonát és társait, Gyöngyösi Miklóst és Gönczi Ferencet azzal a váddal ítélték halálra, és végezték ki, hogy az államvédelem utánuk szaglászó kémjének vélt Kollár Istvánt meggyilkolták a Péterfy Sándor Utcai Kórházban. A már eddig is jelzett, a későbbiekben még bővebben tárgyalandó elírások és tévesztések nagyon is valószínűvé teszik, hogy az e kötetben említett Koller valójában Kollár, a november 13-a pedig 18-a, hiszen nagyon könnyű különösen a kézzel írt hármast a nyolccassal összekeverni. E verzió szerint a kádári megtorlás egyik első áldozata egy államvédelmis, akit Kádárék a felkelőket felhasználva, netán felbérelve ölettek meg, hogy aztán az elkövetőket is halálra ítélték. (Korántsem lehetetlen, hogy ez a történet hamarosan felbukkan az 1956 körül egyre szabadabban burjánzó legendáriumban.)

A névsorban hatodikként szereplő Nausch Rudolfal új problémához érkeztünk. A kötet összeállítója ugyanis olyan személyeket is felvettek a listára, akik kegyelmet kaptak, vagyis akiken nem hajtották végre a halálos ítéletet. Így menekült meg Nausch Rudolf, akit már csak azért sem végeztek ki 1956. december 15-én, mert ügyében csak másnap, december 16-án hozott ítéletet a Budapesti Katonai Bíróság Mundi Ferenc hadbíró vezette különtanácsa. Nausch 1956. december 20-án kegyelmet kapott, ítéletét életfogytig tartó börtönbüntetéssé változtatták át, így – nemcsak az írott és íratlan jognak, hanem a józan észnek is fittyet hányva – lehetővé vált bevonása egy újabb perbe: a tatabányai fegyveres ellenállók, a Lados István és társai ellen a Győri Megyei Bíróság 1958. március 15-én (!) meghozott ítélettel az

e perben XXIII. rendű vádlottként szereplő Nausch Rudolf életfogytiglaniját újabb – első fokon négy, másodfokon két év – börtönbüntetéssel toldották meg. De túlélte a statáriális eljárásban rá kiszabott halálos ítéletet az 50. oldalon másodikként említett Székely Sándor is, a csomai nemzeti bizottság elnöke, akit valójában első fokon rendes, vagyis nem statáriális eljárásban életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt 1957. április 24-én a Győri Megyei Bíróság Maár Ferenc vezette különtanácsa, és ő attól félve, hogy másodfokon súlyosbíthatják az ítéletét, nem is mert fellebbezni. (2002 kora júniusában volt szerencsém Győrött találkozni vele, még akkor is jó egészségnek örvendett, és bizakodott a hosszú életben. Hiszen ha egyszer valakinek halálhírért költik...) Nem rendelkezünk még olyan adatbázissal, amelyben az összes ötvenhatos elítélt ítélete megtalálható lenne, így nem minden kétséges esetben állítható, hogy a névsorba felvett személyt nem végezték ki, de mivel többen szerepelnek a kötetben, akik sem a büntetés-végrehajtás nyilvántartási osztályának listáján nem szerepelnek, sem a magunk többéves kutatása során nem találtunk rájuk vonatkozó adatokat (sem esetleges hozzátartozóik nem jelentkeztek, hogy rokonuk, ismerősük hiányzik az 1994 óta több alkalommal is megjelentetett listánkról), fölöttébb valószínűtlen, hogy őket is kivégezték volna. Íme néhány név azok közül, akikről biztosan tudjuk, hogy nem végezték ki őket.

Szervezkedésben való részvétel és fegyverrejtegetés vádjával első fokon halálra ítélték ugyan a péri (Győr-Sopron megye) plébánost, Mindszenty Lászlót, de a kötetben közölt kivégzési dátuma (51. o.) után majdnem két hónappal megtartott másodfokú tárgyaláson ítéletét életfogytiglani börtönbüntetésre mérsékelte a Legfelsőbb Bíróság Borbély János vezette népbírószági tanácsa. Mindszenty László 1963. március 24-én szabadult. Nem végezték ki a kakucsiai perében életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Bobák Józsefet sem (vö. Böőr László: *Adatok az '56-os forradalom Pest megyei történetéhez*. Budapest, 1997, TIT Teleki László Ismeretterjesztő Egyesület, 62. o.). Kegyelmet kapott a statáriális eljárásban 1957 júniusában halálra ítélt Kápolnási Sándor (48. o.) is, aki 1962. április 3-án szabadult. Kiss Sándort kettőt is elítéltek statáriális perben (a listán is ketten szerepelnek), de 1957. január 1-jén egyet sem. Az 1957. január 21-én elítélt Kiss Sándor, aki Vácott vett részt a forradalomban, tizenöt év börtönbüntetést kapott.

Hosszan lehetne még folytatni a sort, de fölösleges volna. Hogyan várható interaktív felhasználás az olvasótól akkor, amikor a kötet elkészítői oda sem figyeltek arra, amit csináltak. Saját adataik szerint sem végezték ki Fehér Gyulát (52. o.), akinek másodfokon tizenöt év börtönbüntetésre mérsékeltek az ítéletét, mégis azt állítják, hogy 1957. október 25-én végrehajtották rajta az ítéletet. Hasonlóképpen nem végezték ki a miskolci Viskolcz Istvánt (56. o.) sem, akinek életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták a halálos ítéletét, így nem végezheték ki 1958. november 10-én. De nem végezték ki a miskolci népitélet ügyében megtartott nagy perben elítélt Lamberth (helyesen Lauberth) Károlyt sem (51. o.), míg az ugyanitt említett Tóth László azonos G. Tóth Lászlóval, vagyis a két kivégzett valójában egyetlen személy. De nem Tóth László az egyetlen, aki kétszer szerepel a listán. 1958. október 4-én hajtották végre az ítéletet Klenovszki Istvánon, aki a forradalom idején részt vett a fegyveres harcokban (56. o.). A név és az évszám elírásával Klenovszki az 1957-ben kivégzettek között is szerepel, mint Kisnovszky István (52. o.), a kivégzés napja ugyancsak október 4-e. A duplikáció fordítottjára is van példa, amennyiben nem található meg a kötetben Kósa Pálnak, az Újpesti Nemzeti Bizottság vezetőjének a neve. Illetve nagyon, de nagyon eldugva mégis: a 35. oldalon közölt képen rajta van a kisfogházi ünnepségen részt vevő lánya, és ott a dadogó képaláírás: „Kósa Katalin, kivégzett mártír gyermeke”.

Hadady (és nem Hadadi) Rudolf (47. o.) felvétele a névsorba újabb szakmai problémát vet föl. A jogerős bírósági ítélet alapján kivégzettek köre sem teljesen egyértelmű, az pedig a je-

lenleg feltárt források alapján alig becsülhető meg, hogy hányan voltak azok, akiket bírósági ítélet nélkül fosztott meg életüktől a karhatalmisták bosszúvágya. A kötetet anyagilag is támogató miskolci POFOSZ egyedül Borsodban több mint tíz ítélet nélkül végrehajtott gyilkosságot tárt föl kutatásai során. Hasonló számról beszélnek a szolnoki kutatók is, vagyis a listán feltüntetett öt személy mindenképpen csak csekély töredéke azoknak, akiket ilyen módon – általában különösen brutálisan – fosztottak meg életüktől. (Ilyen ügyekben – különösen a megtorlás korai szakaszában, 1957 tavaszán – eljárás sem indult a gaztettet elkövető karhatalmisták ellen, tehát nagyon meggondolandó, hogy érdemes-e közölni ezeket az eseteket annak tudatában, hogy a ma rendelkezésünkre álló adatok mindössze a jéghegy csúcsát jelentik.)

A névsor ötnél több személyről állítja, hogy életüktől bírósági ítélet nélkül fosztották meg őket, ám a többi esetben ez az állítás téves vagy bizonyíthatatlan. A gyulai Mányi Erzsébetet és Farkas Mihályt (48. o.) a Szegedi Katonai Bíróság statáriális eljárásban ítélte halálra 1957. január 10-én, és miután kegyelmi kérvényüket az Elnöki Tanács elutasította, mindkettejüket agyonlőtték a békéscsabai lőtérén. Ez ugyan már 1957-ben sem számított Magyarországon sem bevett kivégzési módnak, mégsem azonos azzal, ami a kötetben szerepel: „halálra kínozták”. Az 1957. augusztus 12-én a győri honvéd kórházban harmadszor is öngyilkosságot elkövető Szigethy Attilával kapcsolatban a szerkesztő azt sugallja, hogy meggyilkolták (51. o.), de megengedett lehetőségként jelzi az öngyilkosságot is. Szigethyről valóban széles körben elterjedt Győrött, illetve a megyében, hogy meggyilkolták, az elmúlt tíz év kutatása azonban egyetlen olyan adatot sem talált, ami ezt megerősítette volna. Losonczy Géza életrajzírója, Kövér György azt sejteti munkájában, hogy noha nem állítható, hogy őrei mindent elkövettek volna Losonczy Géza életben tartása érdekében, mégsem állja meg a helyét az a korábban ugyancsak széles körben elterjedt állítás, hogy Nagy Imre kormányának államminiszterét meggyilkolták volna.

Az sem teljesen egyértelmű, hogy kik azok a személyek, akiket 1956-os tevékenységükért ítéltek halálra, és végeztek ki, vagyis hogy kik azok, akik egyértelműen a politikai bosszúállás áldozatai, és kik azok, akik olyan cselekményeket hajtottak végre, amelyekért az akkori igazságszolgáltatás politikai szempontok nélkül is halálos ítéletet szabott volna ki. Eldönthetetlen, hogy az egyik csepeli fegyveres csoport tagját (57. o.), aki kitűnt bátorságával a november 4-ét követő harcokban, abban az esetben is kivégezték volna-e, ha még a fegyveres harc kitörése előtt, október 27-én nem fojtja meg a feleségét.

De a listán számos olyan személy, mártír (?) is szerepel, akik semmilyen a forradalommal összefüggésbe hozható cselekményt nem követtek el, az ellenük lefolytatott eljárások során még az sem merült föl velük szemben, hogy akár egyszerű résztvevőként jelen lettek volna egy-egy tüntetésen. Két olyan csoport különíthető el, amelynek tagjai jelentős létszámmal gyarapították a listát. Időrendben az első azoké a valóban köztörvényes bűncselekményt elkövetett személyeké, akiket – elsősorban a statáriális eljárásra kényszerített hadbírák, különösen 1957 első hónapjaiban – könnyebb szívvel ítéltek el, mint az ötvenhatosokat. Ezeket az embereket lehet egy vészterhes korszak áldozatainak tekinteni, hiszen ebben a bosszút szomjazó időben olyanokra is kiszabhatták a legsúlyosabb ítéletet, akik konszolidáltabb időben elkerülhették volna a bitót, de semmiképpen nem lehet áldozatnak, mártírnak nevezni a gyakran brutális gyilkosságok elkövetőit. Nevüket az adatvédelmi törvény értelmében közölni sem lehetne, hiszen a büntetetttség különösen védett személyes adat.

A kötet 48. oldalán szerepel két statáriális perben elítélt és kivégzett személy, akik 1957. január 12-én egy kocsmai szóváltást követően agyonverték P. J.-t. Ők valóban halálraítéltek, kétséges azonban, hogy ott van-e a helyük a Magyar Politikai (!) Foglyok Szövetsége által kiadott emlékkötetben. Egy ugyanezen az oldalon szereplő másik kivégzett 1956 szeptemberén

Szentmártonkátán – nem egészen józan állapotban – a saját vejét ölte meg. Ugyancsak erről az oldalról: egy másik elítélt 1956. december 23-án ölt meg egy özvegyasszonyt, egy másik 1957. január 18-án követett el gyilkosságot – tizenhárom késszúrással. A politikai megtorlás áldozatai között szerepel két többszörösen büntetett férfi, akik 1957. május 6-án homoszexuális kapcsolatra ajánkozva mentek fel a majdani sértett lakására, ahol egy szódásüveggel agyonverték az illetőt. A sors különös fintora, hogy az alapvetően az 1956-os megtorlás áldozatainak emlékére készült könyvbe bekerült egy karhatalmista is (54. o.), akit – az akkor követett általános gyakorlat ellenében – egy 1956. november 16-án elkövetett gyilkosságért halálra ítélték, majd kivégeztek.

1958–1959 folyamán számos olyan politikai perben is született halálos ítélet, amelyek egyáltalán nem kapcsolódtak 1956-hoz. Kádárék ugyanis Rákosiék kritikájaként nagy számban tartóztattak le olyan személyeket, akiket a második világháború idején vagy esetleg azt megelőzően elkövetett háborús és/vagy népellenes bűncselekményekkel vádoltak. Az illegális kommunista párt tagjaira vagy a világháború idején bujkáló zsidókra vadászó csendőröket, rendőrnemzőket azonban súlyos hiba egy demokráciává válni akaró országban példaképpül állítani. Szerepel például az összeállításban a nagyváradi gettó nyomozócsoportjának parancsnoka, akinek feladata volt minden eszközzel kiszedni a gettóba gyűjtöttekből, hogy hova rejtették el személyes értékeiket, ékszereiket (59. o.). Lehet azt mondani, hogy vele és társaival szemben akkor, 1958–1959-ben már értelmetlen volt a legsúlyosabb ítélet kiszabása (bár a háborús és népellenes büntettek nem évülnek el), de az ötvenhatos mártírok közé sorolásuk a társadalmi értékrend felborulásának irányába hat amellet, hogy döntő többségükkel szemben kegyeletsértő is.

Sok vita előzte meg a névsor elkészítését, számos kivégzett nem került fel az emléktáblára, nevük – szerencsére – kimaradt ebből a kötetből is, mint például Mikulich Tiboré, aki a nácik és magyar kiszolgálóik kezére adta Bajcsy-Zsilinszky Endrét és mártírtársait. De a kötet 50. oldalán megtalálható mint kivégzett mártír Francia Kiss Mihály, aki a Tanácsköztársaság leverését követő fehérterror idején – saját bevallása szerint – „legalább 55 gyilkosság végrehajtásában vett részt” (vö. Illényi Balázs: A Francia Kiss Mihály-ügy. A jogerős koncepció. *Heti Világgazdaság*, 1997. március 22.). Francia Kiss Mihály nevét 1989. június 16-ra készülve sikerült kivenni a mártírok listájáról, ez a füzetecske most kísérlet arra, hogy oda – érdemtelenül – visszakerüljön. Francia Kiss neve annyira ismert, hogy ez nehezen írható a kötet összeállítására általában jellemző nagyfokú hozzá nem értés számlájára.

Az emlékhely feladata: perelni az idővel, az elmúlással, segíteni az emlékezést. E kötetecske ahelyett, hogy legyűrné az időt, inkább idéttlen lett, minden elemében. Néhol kegyeletsértő, sőt nemzetietlen. Hogyan merészelik nemzeti himnuszunkat így, szerzőtlenül, csonkán, hibás szöveggel odahajítani a kötet élére? Nem volt vállalható Kölcsey Ferenc? Miért maradt el a megjegyzés, hogy részlet, hiszen a költemény folytatódik? Ha nem vették a fáradságot, utánanézni a pontos szövegnek a 2001-ben megjelent kritikai kiadásban, hogy nem volt annyi ritmusérzékük, hogy észrevegyék, megtörték a verset a hatodik sorban? Kölcsey szerint rövid ü-vel és ö-vel „bühnöd”-ünk. Nekünk, utódoknak, kötelességünk ehhez ragaszkodni, mert éppen így, apró morzsákban tud végzetesen erodálódni az emlékezet. És hogyan válhatna a nemzeti emlékezet részévé, hogy ki írta az egyik legismertebb 1956-os verset, ha a nemzeti emlékhely felállításának megszervezői, a kötet kiadói sem tartották annyira fontosnak a nevét, hogy feltüntessék (46. o.). Győri László szerkesztésében 2001 őszén adta ki a Magyar Napló Kiadó a forradalom és szabadságharc költeményeit. Ebben természetesen szerepel a *Hősköltemény egy „pesti srác”-ról* című vers, Szentkúti Ferenc alkotása, akiről azt is megtudhatjuk, hogy postatisztviselő volt, a második világháború végén malenkij robotra a Szovjet-

unióba hurcolták, ahonnan csak 1947-ben tért vissza. „Versének kéziratát, amely röplapon az egész országban elterjedt, fia, Szentkúti Károly őrizte meg”.

Bombasztikus, affektáltan patetikus, és a magyar nyelvet kerékbe törí a névvel nem válalt előszó: „A kommunista hatalom politikai megtorló szándékát kiszolgáló elítélések kivégzett áldozatai emlékének megtartása az utókor, a ma élők felelőssége. A vesztőhelyet a vértanú áldozatok emléke megszentelte. Az utókorra az maradt, hogy mementóként őrizze meg e helyet úgy, hogy az szolgálja a méltó emlékezés ápolását.” (5. o.) A hatalom tevékenysége, de szándéka is szükségszerűen politikai, ennek kiemelésére redundancia, csak megterheli az amúgy is túlterhelt mondatot. Elítélések helyett érthetőbb lett volna az ítélet kifejezés, amely inkább lehet birtokosa a kivégzett áldozatnak, bár egy határozós szerkezet inkább helyénvaló lett volna. A kivégzettek inkább mártírok, mintsem áldozatok, hiszen nem akaratlanul tették azt, ami az ítéletet kiváltotta. Az emléket nem megtartani, hanem megőrizni kell, és ez nem felelőssége, hanem feladata az utókorak. Nem a vértanúk emlékezete, hanem vértanúságuk szentelte meg a helyet. Az emlékhely ne az emlékezés ápolását szolgálja, hanem az emlékezést. Az idézett rész magyarul valahogy így hangzana: Az ítéletek a kommunista hatalom céljait szolgálták. Az utókor feladata: ápolni a kivégzettek emlékét, akik azzal, hogy vállalták a halált, megszentelték ezt a helyet, amelyet kötelességünk úgy ápolni, hogy méltó legyen a mártírokhöz.

Hasonlóképpen névtelenségbe burkolózott az összekötő szövegek írója, aki a Magyar Köztársaság Elnöke és a Miniszter Asszony előtt tisztelegve nem tudott betelni a szókezdő nagybetűkkel, aki a fentebb stíl nevében a pódiumon állók mellé szólíttatta az alkotót (28. o.); aki elképesztő nyelvi és tartalmi bakijait („Dr. Fedor József a Corvin közből, aki a parlamenterként tárgyalásokat folytatott bajtársai nevében, és ő vigyázott a gyerekek egészségére is” 35. o.) a magyar reklámirodalom legelképesztőbb gügyeségeit idéző apró versikékkel igyekszik feledtetni: „A kegyelet virágát fogja kis kezed, menj és látogasd meg az emlékhelyet. Érzéseidet megfogalmazhatod és papírra vetheted” (38. o.).

Udvariatlanság, sőt a személyre és a nemzetre nézve is sértő volt a köztársasági elnök beszédét szerkesztetlenül megjelentetni. „Magyarország vérrel áztatott szent földdarabján állunk. Sok van ilyen. Ezekről nőttünk vele így össze. [...] Bizonyára valamennyiünket az alázattal átszótt drámai feszültség érzése hatja át. [...] Drámai bennünk a feszültség érzése. Mert vonzódunk a halálba ment és a halálba küldött apához, anyához, férjhez, feleséghez, gyerekekhez, testvérhez, hű barátához. Drámai bennünk a tehetetlenségtől feszülő vágy, hogy miért nem lehetnek itt. S akik annyi mindent megszenvedve mégis itt vannak, miért nem élvezik nagyobb szeretetünket.” (17–18. o.) Érteni véljük, mit akart az elnök úr mondani, bár mintha túl sok lenne a mártírok előtti főhajtás, a feszültség, a torokszorító emlékezés közben a drámai önmagunkra figyelés. Mintha túlon túl egymásba gabalyodna magán- és közélet. Szinte már halottimádat ez a sok vonzódás, érthetetlen a vágy (inkább óhaj), hogy miért nem lehetnek itt, és hogy miért nem szeretjük még jobban azokat, akiket szeretni akarunk. Ki tiltja meg?

A szerkesztőnek nem (csak) az a feladata, hogy megadja az idézetek forráshelyét, hanem hogy kiigazítsa az élőbeszéd elkerülhetetlen, suta tévesztéseit. Hogy írott nyelvi, lehetőleg irodalmi szöveggé tegye az elhangzottakat. Másrésztől, jóllehet a kötet egyéb helyein nem ragaszkodtak a források megadásához, ha mégis közlésszerű, akkor illik az első megjelenésre hivatkozni, hacsak egy későbbi nem rendelkezik sokkal nagyobb szakmai tekintéllyel. Angyal István vallomását és az utolsó szó jogán elmondott szavait 1991-ben jelentette meg a Pesti Szalon Könyvkiadó, illetet volna erre hivatkozni. És illetet volna pontosan idézni, nem elhagyva azokat a szavakat, amelyek a közlés igazi személyességét adják: „Kérem, hogy ennek a szertelen ifjúságnak – amelyiknek én is tagja vagyok –, bocsássák meg bűnét, és szeressék.”

Angyal István az előbbieket az első fokon kimondott halálos ítélet után mondta el (vö. *Angyal István saját kezű vallomása*. Budapest, 1991, Pesti Szalon, 189. o.), nem pedig a Legfelsőbb Bíróság előtt, amint a kötet 110. oldalán olvasható (ahol már kihagyás nélkül idézik szavait).

A kötet végén Fónay Jenő (*Tosca* című opusának közlése után) köszönetet mond mindazoknak, akik segítettek a Kisfogház Emlékhely létrehozásában. Sajtóhibákban („pézadomány, köszönetnyilvánítás”), szerkesztési slendriánságban bővelkedik ez a rész is. Nem tudni, miért kell egy-két esetben közelebről is megnevezni, hogy ki az adományozó („pm.”, vagyis polgármester, „váll.”, vagyis vállalkozó), miközben ez általában hiányzik, miért írják ki Svédországot, és jelölik pusztán az autójelzés D betűjével Németországot stb. Az már csak hab a tortán, hogy köszönetet mondanak annak a statáriális eljárásban tíz év börtönbüntetésre ítélt ötvenhatos vitéznek, aki mindaddig, míg 1960. április 2-án amnesztiával ki nem szabadult, szorgos jelentéseivel segítette a büntetés-végrehajtók és a vizsgálótisztek munkáját. Nem is került neki sokba, egy szerényebb vacsora árán megváltotta magát.

Sokan vagyunk, akik azon dolgozunk, hogy 1956 a nemzeti emlékezet részévé váljon. Csak remélni lehet, hogy ezt a füzetet hamar sikerül elfelejteni. Méltatlan 1956-hoz, méltatlan a nemzethez. Béke poraira.